

LEGENDA O SV. LADISLAVU U ZIDNOM SLIKARSTVU SREDNJOVJEKOVNE SLAVONIJE

Maja Cepetić Rogić
Centar za kulturu
Gradski muzej Čazma
Čazma

UDK 27-36LAD
75.052(497.54)“13”(091)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 13.6.2018.
Prihvaćeno: 1.6.2020.
DOI: <https://dx.doi.org/10.21857/moxpjhwpm>

U radu se donosi pregled dosadašnjih spoznaja o nastanku i formiranju narativnog zidnog ciklusa legende o sv. Ladislavu na prostoru Ugarsko Hrvatskog Kraljevstva, ujedno i srednjovjekovne Slavonije. U tom kontekstu obrađuju se dva hrvatska primjera: u kapeli sv. Petra u Novom Mestu Zelinskom te manji fragment ciklusa pronađen na župnoj crkvi sv. Augustina u Velikoj kod Požege. Oba primjera nastaju u 14. stoljeću, što ujedno i odgovara vremenu intenzivnijeg širenja i popularizacije legende u vidu zidnog narativnog ciklusa.

Ključne riječi: srednji vijek, Slavonija, Sv. Ladislav, legenda, zidno slikarstvo, narativni ciklus, Novo Mesto Zelinsko, Velika

Sv. Ladislav, jedan od triju svetih ugarskih kraljeva, već je niz desetljeća u središtu zanimanja mnogih istraživača koji su njegov lik promatrali kroz istraživanja srednjovjekovnog svetačkog kulta i ikonografije, odnosno kroz istraživanje nastanka i formiranja narativnog zidnog ciklusa prisutnog isključivo na području srednjovjekovnog Ugarsko Hrvatskog Kraljevstva. Primjeri, njih oko 50, datiraju se od prve polovine 14. do u drugu polovinu 15. stoljeća.¹ Velik doprinos istraživanju ove teme dali su prvenstveno mađarski kolege Ernő Marosi, Gyula László, Terézia Kerny, Gábor Klaniczay, Béla Zsolt Szakács te recentno Zsombor Jékely. Svakako treba spomenuti i slovačkog povjesničara umjetnosti Ivana Geráta koji je u zadnjem radu na

¹ Edit Madas i Zoltán György Horváth, *Középkori prédikációk és falképek Szent László királyról / San Ladislao d'Ungheria nella predicazione e nei dipinti murali*, Budapest 2008., donose dobro ilustrirani pregled svih do tada evidentiranih zidnih narativnih ciklusa s temom legende o sv. Ladislavu.

temu Sv. Ladislava, među ostalim, otvorio i zanimljivo pitanje opravdane interpretacije ovog slikanog narativnog ciklusa kao "legende".²

Hrvatski primjeri fragmenata zidnog narativnog ciklusa legende o sv. Ladislavu poznati su iz radova Ivana Srše koji je radio na njihovoj restauraciji, odnosno iz radova kolegice Rosane Ratkovčić koja se bavi temama srednjovjekovnog zidnog slikarstva kontinentalne Hrvatske. Većim dijelom na primjeru zidnog ciklusa iz Novog Mesta Zelinskog obrađena je i tema kulta sv. Ladislava na prostoru srednjovjekovne Slavonije.³ Cilj ovog rada jest dati pregled dosadašnjih spoznaja o nastanku i formiranju narativnog zidnog ciklusa legende o sv. Ladislavu, odnosno vremenski, društveno i kulturno-povijesno kontekstualizirati domaće primjere u Novom Mestu Zelinskom i Velikoj pokraj Požege.

Politički i kulturni okvir.

Nastanak i formiranje narativnog ciklusa legende

I prije smrti posljednjeg kralja iz loze Arpadovića, kralja Andrije III. zvanog Mlečanin (1290. – 1301.) pojavili su se pretendenti na kraljevsko prijestolje. To je dodatno potaklo širenje političke nestabilnosti prvenstveno uzrokovane nezadovoljstvom dijela plemstva i osporavanjem legitimne vlasti Andriji III.; time slabi centralizirana kraljevska moć i jača plemstvo. U konačnici sve je rezultiralo unutarnjim nemirima i svojevrsnom feudalnom anarhijom.⁴ Važno je istaknuti da je Karlo Robert iz loze na-

² Ernő Marosi, Der Heilige Ladislaus als ungarischer Nationalheiliger. Bemerkungen zu seiner Ikonographie im 14-15. Jh., *Acta Historiae Artium*, sv. 33, Budapest 1987. – 1988., str. 211-255; Gyula László, *A Szent László-legendák középkori falképei*, Budapest 1993.; Terézia Kerny, Patronage of St. Ladislav Fresco Cycles during the Sigismund Period in connection with a contract of inheritance, u: *Bonum et pulchrum. Essays in Art History in Honour of Ernő Marosi on His Seventieth Birthday*, ur. Livia Varga et al., Budapest 2010., str. 259-272; Gábor Klaniczay, *Holy Rulers and Blessed Princesses: Dynastic Cults in Medieval Central Europe*, Cambridge 2002.; Béla Zsolt Szakács, Between Chronicle and Legend: Image Cycles of St. Ladislav in Fourteenth-Century Hungarian Manuscripts, u: *The Medieval Chronicle*, sv. 4, ur. Erik Kooper, Amsterdam 2006., str. 147-157; Zsombor Jékely, Narrative Structure of the Painted Cycle of a Hungarian Holy Ruler: The Legend of St. Ladislav, *Hortus Artium Medievalium*, sv. 21, Zagreb – Motovun 2015., str. 62-74; Zsombor Jékely, Transylvanian Fresco Cycles of St. Ladislav in a New Light, *Hungarian Review*, sv. 5, Budapest 2014., str. 95-107; Ivan Gerát, *Svätí bojovníci v stredoveku. Úvahy o obrazových legendách sv. Juraja a sv. Ladislava na Slovensku*, Bratislava 2011.; Ivan Gerát, Pictorial Cycles of St. Ladislav – Some Problems of Interpretation, u: *Slovakia and Croatia: Historical Parallels and Connections (until 1780)*, ur. Martin Homza – Ján Lukačka – Neven Budak, Bratislava – Zagreb 2013., str. 293-307. Literatura na temu srednjovjekovnog zidnog ciklusa sv. Ladislava uistinu je opsežna, posebice u mađarskoj historiografiji. Ovdje sam izdvojila samo neke od radova, a za ostalu literaturu, u najvećoj mjeri recentnu i na zapadnoeuropskim jezicima, upućujem na Jékely, *Narrative Structure*, str. 62-74.

³ Ivan Srša, Zidni oslici u lađi crkve Sv. Petra u Novom Mjestu, u: *Templari i njihovo nasljeđe. 800 godina od dolaska templara na Zemlju sv. Martina*, ur. Mladen Houška, Sv. Ivan Zelina 2009., str. 40-45; Rosana Ratkovčić, Prilozi istraživanju zidnih slika u kapeli sv. Petra u Novom Mjestu, *Peristil*, sv. 52, Zagreb 2009., str. 113-124; Rosana Ratkovčić, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo u kontinentalnoj Hrvatskoj*, Zagreb 2014.; Maja Cepetić, The Cult of St. Ladislav in Medieval Continental Croatia – Its Political and Cultural Context, u: *Slovakia and Croatia: Historical Parallels and Connections*, str. 308-315.

⁴ Pál Engel, *The Realm of St Stephen: A History of Medieval Hungary, 895-1526*, London – New York 2001., str. 107-111, 128-130. Oponenti koji su između 1301. i 1310. čak i bili privremeno okrunjeni kao ugarsko-hrvatski kraljevi: Vjenceslav III. Přemysl i Otona III., donjobavarski vojvoda.

puljskih Anžuvina imao pravo pretendirati na ugarsko hrvatsko prijestolje zbog toga što mu je baka, Marija, udana za Karla II. Anžuvina, bila iz roda Arpadovića. Nakon smrti brata, kralja Ladislava IV. Kumanca (1272. – 1290.), ona je istakla svoje legitimno pravo na prijestolje u korist svoga sina, Karla Martela. Kako je isti umro mlad, pravo je preneseno na njenog unuka, Karla Roberta. On je uživao snažnu potporu pape Bonifacija VIII., ponajviše zbog interesa za jačanjem papinskog utjecaja na prostoru Ugarske, oslabljenog za vladavine Ladislava IV. koji se okrenuo poganskom načinu života i obitavao među Kumanima. U tom kontekstu treba istaknuti i potporu hrvatskog plemstva predvođenog Šubićima koji 1300. dovode Karla Roberta u Hrvatsku, odnosno Ugarsku; potpora nije izostala ni od moćnih slavonskih plemenitaških obitelji, Babonića i Gisingovaca. Iako je Karlo Robert prvi put za ugarsko hrvatskog kralja okrunjen 1301., njegovo legitimno krunjenje koje je ispunjavalo sve zadane uvjete bilo je tek 1310. godine; još mu je trebalo desetak godina da potpuno učvrsti svoju vlast i zemlju dovede u red.⁵

Kult svetog ugarskog kralja Ladislava (1077. – 1095.), kanoniziranog 1192. za vladavine Bele III. (1172. – 1196.), započeo se širiti Kraljevstvom tijekom 13. stoljeća. Izrazitije jačanje kulta očituje se od 14. stoljeća, od kada na tron Ugarsko Hrvatskog Kraljevstva stupaju Anžuvinci.⁶ Lik sv. Ladislava uspješno je predstavljao idealnog srednjovjekovnog kršćanskog viteza i hrabrog ratnika što su Anžuvinci iskoristili u procesu oblikovanja svoje dvorske kulture temeljene na srednjovjekovnom idealu viteštva. Ta svojevrsna transformacija povijesne osobe, ujedno svetog vladara, u idealnog kršćanskog viteza, nije bila rijetka pojava u europskoj dvorskoj kulturi srednjovjekovlja.⁷ Sv. Ladislav bio je i izvršna podloga za nastanak ideološkog okvira koji opravdava legitimnost dolaska Karla Roberta na ugarski tron ženskom linijom; to je potonjem poslužilo kao važno propagandno oruđe. Popularnost sv. Ladislava zadržala se i u vremenu njegovih nasljednika: Ludovika I. Velikog (1342. – 1382.), odnosno Žigmunda Luksemburškog (1387. – 1437.).⁸

O životu sv. Ladislava saznajemo iz dva glavna izvora: (1) legenda (poznata iz *Zlatne legende*, odnosno lokalnih legendi) nastala za vrijeme vladavine Bele III. te (2) *Ugarska kronika*, tekst nastao u 11. stoljeću koji je preživio u verzijama kompiliranim u 14. i 15. stoljeću.⁹ Najpoznatija priča iz života sv. Ladislava je njegova bitka s Kumanima (povijesno gledano bitka kod Kerlésa 1068.). Osim što je pobijedio kumansku vojsku spašava i ugarsku djevojku koju je oteo kumanski ratnik. Na tim temeljima poznatih nam izvora, kao svojevrsna anžuvinska promocija svetih predaka, ujedno i nasljednih prava na ugarski tron, nastaju i slikovni prikazi

⁵ Engel, *The Realm*, str. 124-130; Nada Klaić, *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Zagreb 1976., str. 340-342.

⁶ Klaniczay, *Holy Rulers*, str. 322-326, 356-366.

⁷ Klaniczay, *Holy Rulers*, str. 161-173; Gerát, *Pictorial Cycles of St. Ladislav*, str. 294-295.

⁸ Szakács, *Between Chronicle and Legend*, str. 153; Jékely, *Narrative Structure*, str. 62, 74.

⁹ Szakács, *Between Chronicle and Legend*, str. 148.

koje nalazimo u *Anžuvinskom legendariju* (oko 1330.), odnosno u *Iluminiranoj kronici* (oko 1360.).¹⁰ Uspoređujući scene dvaju slikovnih prikaza legende u navedenim kodeksima moguće je vidjeti koliko odstupaju od pisanog teksta legende međusobno stremeći kreiranju lika idealnog kršćanskog viteza i ratnika. Naime, šturi opis bitke s Kumanima i spašavanje otete djevojke koje nalazimo kao dio službene legende, u *Anžuvinskom legendariju* dobiva dimenziju priče prikazane u šest scena: Ladislav jaše za kumanskim ratnikom nakon čega slijedi međusobna borba. U trećoj sceni oteta djevojka pomaže Ladislavu udarajući sjekirom noge Kumanca da bi ga potom obezglavili. Priča završava scenom odmora kralja u naručju djevojke te kraljevim čudesnim ozdravljenjem.¹¹

Tako proširena priča koja naglašava svečeve viteške manire će se zadržati i kroz legendu prikazanu kao narativni zidni ciklus koji, s obzirom da je sv. Ladislav nacionalni svetac, nalazimo isključivo na zidovima crkva ili kapela na području srednjovjekovnih zemalja krune sv. Stjepana. Pri tome je borbu između Ladislava i kumanskog ratnika moguće interpretirati kao borbu između kršćana i pogana, odnosno kao posljednju borbu protiv istočnih poganski korijenja Mađara aktualiziranih u vrijeme kralja Ladislava IV. Kumanca.

Zidni ciklusi u većini slučajeva obuhvaćaju šest scena sa sv. Ladislavom kao glavnim protagonistom koji se pojavljuje iz scene u scenu oblikujući tako narativ. Prva scena legende najčešće odgovara prizoru Ladislava i njegove vojske koja napušta utvrđeni Várad (Oradea, RU) i pod blagoslovom biskupa odlazi u borbu protiv nadolazećih Kumana. Susretom dviju vojski započinje bitka tijekom koje Ladislav zamjećuje otetu ugarsku djevojku na konju kumanskog ratnika. Kako bi je spasio, s kopljem u ruci kreće u potjeru za kumanskim ratnikom koji se pokušava obraniti lukom i strijelom. Na vrhuncu priče glavni junaci stoje na zemlji i hrvaju se, a dvoboj završava djevojka koja mačem ili sjekirom presijeca tetivu kumanskog ratnika da bi ga potom zajednički obezglavili. U završnoj sceni Ladislav odmara ispod drveta s glavom položenom u krilu djevojke koja mu miluje kosu. U nekim ciklusima nalazimo samo tri scene legende: Potjera kumanskog vojnika, Hrvanje na zemlji kao centralni prikaz, te Obezglavlivanje kumanskog ratnika. Velik broj scena zahtijevao je veću neprekinutu plohu zbog čega je legenda najčešće smještena na sjeverni zid broda crkve ili kapele.¹²

Točne godine nastanka većine evidentiranih zidnih ciklusa nisu poznate, no kao najraniji datira ciklus u Velkoj Lomnici (SK) koji nastaje oko 1317. Jedan od ranijih,

¹⁰ Klaniczay, *Holy Rulers*, str. 191, 356-366.

¹¹ Szakács, *Between Chronicle and Legend*, str. 148-152. U *Anžuvinskom legendariju* život sv. Ladislava prikazuje 24 scene, dok je u *Iluminiranoj kronici* to svedeno na 17 scena, od kojih je bitka prikazana u samo jednoj od njih. Također, *Anžuvinski legendarij* nema tekstualni dio već se prizori života sv. Ladislava formiraju većim dijelom na temelju teksta *Zlatne legende*, dok u *Iluminiranoj kronici* postoji tekstualni dio, no slikovni prikazi ga ne prate u potpunosti.

¹² Jékely, *Narrative Structure*, str. 69. Iznimno ciklus se smješta u svetište (Ócsa), na južni zid (Türje, Laskod, Košice), parapet zida zapadne galerije (Palad' Komarivtsi) ili na vanjski zid (Atel).

vjerojatno nastao u prvom polovini 14. stoljeća, jest i hrvatski primjer iz Novog Mesta Zelinskog. U Ponikyima (SK) nalazi se jedan od najmlađih primjera, datiran u 1478.¹³ S obzirom na geografsku distribuciju lokaliteta i vrijeme nastanka pojedinih primjera evidentno je da se narativni zidni ciklus legende o sv. Ladislavu, ubrzo po formiranju njene strukture na anžuvinskom dvoru početkom 14. stoljeća, našao na nizu kapela i crkava u Kraljevstvu. Za potvrdu zaključka dovoljno je pogledati geografski razmještaj samo nekolicine primjera iz prve polovine 14. stoljeća: Velka Lomnica, Vítkovce (SK); Ocsa, Túrje, Laskod (HU); Palad' Komarivtsi (UA); Mugeni, CIRCĂU, Ghelinta (RO); Novo Mesto Zelinsko (HR).

Kada se spomene likovni prikaz svetačke legende svatko od nas očekivao bi scenu (ili više njih) koja slavi svetost, poistovjećuje dotičnog sveca s Kristom ili pak prikazuje neko od njegovih svetačkih čuda. Međutim, u slučaju narativnog zidnog ciklusa legende o sv. Ladislavu nailazimo na ratnički raspoloženog sveca koji kopljem probada protivnika, hrva se te u konačnici sudjeluje u brutalnom obezglavlivanju već ranjenog kumanskog ratnika.¹⁴ Odabir tih tema, koje čak ni nemaju uporište u službenoj svetačkoj legendi, rezultat su zapadnoeuropskih kulturnih utjecaja u formiranju lika sv. Ladislava kao idealnog viteza i ratnika koji posredstvom dvora napuljskih Anžuvina početkom 14. stoljeća ulaze u kulturno-umjetnički prostor Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva.¹⁵ Dodatno valja istaknuti kako je tema Ladislavove bitke s poganim narodom Kumana, temeljena na stvarnom povijesnom događaju, ono što tzv. svetačkoj legendi daje dimenziju svjetovnog te je čini vremenski i društveno aktualnom (s obzirom na dolazak nove loze vladara na ugarski tron i daljnjeg učvršćivanja kršćanstva). Upravo je taj aspekt utjecao na njenu popularnost među plemstvom koje se prepoznalo u liku idealnog kršćanskog viteza Ladislava i njegovoj borbi protiv "zla". U tom kontekstu treba tražiti odgovor na pitanje zašto se većina evidentiranih primjera narativnih zidnih ciklusa legende o sv. Ladislavu nalazi u crkvama/kapelama smještenima na srednjovjekovnim plemićkim posjedima.¹⁶

* * *

¹³ Edit Madas, György Horváth Zoltán, *Középkori prédikációk*, Budapest 2008.; Gerát, *Pictorial Cycles of St. Ladislav*, str. 293-294; Jékely, *Narrative Structure*, str. 63-67 s ekstenzivnim referencama na stariju literaturu.

¹⁴ U tom kontekstu Gerát, *Pictorial Cycles of St. Ladislav*, str. 296 se s pravom pita možemo li taj niz scena nazivati svetačkom legendom, odnosno zašto potencijalni donatori nisu odabrali neku od čudotvornih scena iz svečevog života ukazujući tako na njegovu svetost. Dodatno Gerát, *Svāti bojovníci v stredoveku*, str. 15-34.

¹⁵ Ishodište vizualnih obrazaca scena narativnog ciklusa prepoznato je u kulturi srednjovjekovnog zapadnoeuropskog viteštva, odnosno ikonografski gledano u herojskim ličnostima Starog Zavjeta kreiranim u duhu francuske križarske umjetnosti 13. stoljeća. Za detaljniju elaboraciju kompozicijskih i ikonografskih motiva vidjeti Jékely, *Narrative Structure*, str. 72-74 koji se posebice osvrće na primjere bogatih starozavjetnih ciklusa nastankom vezanih uz dvor francuskog kralja Luja IX.

¹⁶ Terézia Kerny, *Patronage of St. Ladislav*, str. 259-292; Gerát, *Pictorial Cycles of St. Ladislav*, str. 303-306; Jékely, *Narrative Structure*, str. 74, bilješka 68; Jékely, *Transylvanian Fresco Cycles*, str. 105-106.

Na prostoru srednjovjekovne Slavonije Ladislav je također bio iznimno štovan svetac, a svoju popularnost dijelom duguje činu osnivanja Zagrebačke biskupije u posljednjem desetljeću 11. stoljeća. U vrijeme intenzivnih dinastičkih previranja za ugarsko hrvatski tron na čelu Zagrebačke biskupije bio je Augustin Kažotić (1303. – 1322.). Otvorenu potporu Karlu Robertu nad drugim kandidatima dao je u svojem govoru (*Oratio*) na Rakoševom polju 1307., gdje se obraćao okupljenom plemstvu koje je odlučivalo o novom ugarsko-hrvatskom kralju.¹⁷ U kontekstu popularnosti kulta sv. Ladislava na prostoru srednjovjekovne Slavonije treba istaknuti kako 1334., u prvom popisu župa Zagrebačke biskupije, nalazimo pet župnih crkava posvećenih sv. Ladislavu (kod Novske, Daruvara, Novigrada Podravskog, Zlatara i Sokolovca). Njihova najviša koncentracija očituje se u zapadnom dijelu biskupije čime se može prepoznati značajniji utjecaj domicilnog ugarskog prostora u širenju i popularizaciji kulta.¹⁸

Kao najznačajnija umjetnička središta tijekom 14. i ranog 15. stoljeća, oko kojih se grupiraju ostvarenja zidnog slikarstva na području srednjovjekovne Slavonije, formiraju se Zagreb i Požega.¹⁹ Upravo se na relativno geografski bliskom prostoru tih centara pojavljuju oba fragmentarno sačuvana hrvatska primjera narativnog zidnog ciklusa legende o sv. Ladislavu: u Novom Mestu Zelinskom (četrdesetak kilometara sjeverozapadno od Zagreba) i Velikoj (dvadesetak kilometara sjeverno od Požege).

Novo Mesto Zelinsko, kapela sv. Petra

Kapela sv. Petra u Novom Mestu Zelinskom pravilno je orijentirana građevina, manjih dimenzija, s pravokutnim svetištem na istoku (sl. 1, 2). Zidana je u opeci, naglašenih romaničkih stilskih odlika naglašenih ugaonim lezenama i polukružno zaključenim prozorskim otvorima na istočnom i južnom zidu svetišta, odnosno na južnom zidu broda. Za razliku od kamenih okvira prozora svetišta, prozorski okviri

---

¹⁷ Tekst je sačuvan u djelu iz 17. stoljeća *Život blaženog Augustina (...)* kojeg potpisuje Ivan Tomko Mrnavić (Joannes Tomcus Marnavitijs), hrvatski književnik i povjesničar. Vidjeti *Oration S. Augustini Gazotti. Dicta in Campo Rakos pro Carolo*, u *Historiarum cathedralis Ecclesiae Zagradiensis I*, prir. Baltazar Adam Krčelić, pretisak, Zagreb 1994., str. 111-114; Klaniczay, *Holy Rulers*, str. 324-325. Neki autori sumnjaju da je Mrnavićev tekst plagijat (vidjeti Klaniczay, *Holy Rulers*, str. 325, bilješka 96). Za novovjekovnu revitalizaciju kulta Sv. Ladislava na hrvatskom prostoru vidjeti Zrinka Blažević, *The Natales Divo Ladislavo Restituti: "Nationalization" of St. Ladislav in the Seventeenth-Century Croatia*, u: *Cuius Patronio Tota Gaudet Regio. Saint's Cults and the Dynamics of Regional Cohesion*, ur. Stanislava Kuzmová – Ana Marinković – Trpimir Vedriš, Zagreb 2014., str. 411-424 i Dubravka Botica, *Iconography of the Holy King Ladislaus in Zagreb Diocese in Late 17th and Early 18th Century*. *New Reading of the Past in Central European Context*, *IKON*, sv. 5, Rijeka 2012., str. 263-272.

¹⁸ Cepetić, *The Cult of St. Ladislav*, str. 312-315. Temeljeno na Josip Buturac, *Popis župa Zagrebačke biskupije 1334. i 1501.*, *Starine*, knj. 59, Zagreb 1984., str. 43-107; András Mező, *Patrociniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003., str. 211-221; Anđelko Badurina, *Hagiotopografija Hrvatske*, Zagreb 2006., CD izdanje.

¹⁹ Ratkovčić, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo*, str. 116-119.

broda oblikovani su opekom što nije rijetkost u arhitekturi tog materijala na prostoru srednjovjekovne Slavonije.²⁰ Najzapadniji od četiriju prozora južnog zida broda dimenzijama je kraći i odmaknut je od ostalih što odgovara tezi postojanja empore, vjerojatno drvene, oslonjene na zapadni zid lađe. Upravo je postojanje empore glavni argument da je kapela bila dvorska crkva nekog plemića.²¹ U unutrašnjosti kapele romanika se očituje u polustupovima trijumfalnog luka koji imaju bogato florealno ukrašene polukapitele (južni polustup je rekonstruiran), oblikovno povezane s djelovanjem dvorskih radionica iz kruga zagrebačkog biskupa Stjepana II. i hercega Kolomana. Formalnu sličnost pokazuju tričetvrt konzole i zaglavni kamen križno-rebrastog svoda svetišta.²² Uz blago šiljato zaključen trijumfalni luk i križno-rebrasti svod svetišta, gotičke forme prepoznaju se i u šiljato zaključenom ulazu u sakristiju. Zbog navedenih stilskih odlika, u dosadašnjoj literaturi kapela sv. Petra prepoznata je kao kasnoromanička, odnosno ranogotička građevina s datacijom u 13. stoljeće.²³

²⁰ Ivan Srša, Kapela sv. Petra u Novom Mjestu, *Kaj*, sv. 31, Zagreb 1998., str. 69 zamjećuje da je južni prozor svetišta (danas rekonstruiran) naknadno probijen u zidu.

²¹ Josip Stošić, Srednjovjekovna umjetnička svjedočanstva o Zagrebačkoj biskupiji, u: *Sveti trag, devetsto godina umjetnosti Zagrebačke biskupije 1094-1994*, Zagreb 1994., str. 121-122; Srša, Kapela sv. Petra, str. 72-73, 77; Ana Azinović, Novo Mjesto – kapela Sv. Petra, *Obavijesti*, sv. 3, god. 34, Zagreb 2002., str. 130, 135 navodi nalaz temelja “starih stupova prijašnjeg pjevališta” zbog čega bi se moglo tvrditi “da je od samog početka kapela imala pjevalište čiji su stupovi vjerojatno bili baš na mjestu pronađenih temelja”. U tri profila sonde spominje i otisak drvene gradnje. Usp. Ana Azinović Bebek, Tajana Pleše, Arheološko istraživanje unutrašnjosti kapele sv. Petra u Novom Mjestu, *Cris*, sv. 11/1, Križevci 2009., str. 6-16. Ističem i mišljenje Krešimira Karla, *Prostorna organizacija i graditeljska baština Kalničkog, Komarničkog i Čazmanskog arhidakonata od 13. do 16. stoljeća*, doktorska disertacija, Zagreb 2016., str. 210-212 koji odbacuje tezu o postojanju izvorne empore (na temelju Azinović Bebek i Pleše, Arheološko istraživanje, str. 6-16), dodatno tumačeći zapadni prozor južnog zida broda skraćenim u razdoblju baroka postavljanjem pjevališta.

²² Vladimir P. Goss, Templari i kulturni pejzaž zelinskog Prigorja, u: *Templari i njihovo nasljeđe; 800 godina od dolaska templara na zemlju Sv. Martina*, katalog izložbe, Sveti Ivan Zelina 2009., str. 35; Vladimir P. Goss, Četiri stoljeća europske umjetnosti 800.-1200. Pogled s jugoistoka, Zagreb 2010., str. 206-207; Vjekoslav Jukić, Danko Dujmović, The “Koloman Renaissance” in North Western Croatia – an Unfinished Project, *Starohrvatska prosvjeta*, sv. III/37, Split 2010., str. 171-182. U tom kontekstu treba naglasiti kako je predij Zelina u drugoj četvrtini 13. stoljeća ponovo u vlasništvu zagrebačkog biskupa (Stjepan II. 1237. u zamjenu za Zelinu i Vugrovec zagrebačkim kanonicima daje posjed Podgorje). Vidi Lelja Dobronić, Zelina i Moravče u srednjem vijeku, u: *Sv. Ivan Zelina i zelinski kraj u prošlosti*, ur. Ante Gulin, Sv. Ivan Zelina 2003., str. 7-8. Ovdje je zanimljivo istaknuti kako je u drugoj četvrtini 13. stoljeća posjed Rakovec, smješten južno od Novog Mesta, u vlasništvu hercega Kolomana. Vidi bilješku 33.

²³ Anđela Horvat, Novi prilozi romanici srednjovjekovne Slavonije, *Peristil* 18-19, Zagreb 1975. – 1976., str. 13 definira je kao građevinu prijelaznog, romaničko-gotičkog stila; Dobronić, *Po starom Moravču*, str. 59 zaključuje da bi “nastanak ove crkve trebalo tražiti vrlo rano, vjerojatno prije 13. stoljeća”; Stošić, Srednjovjekovna umjetnička svjedočanstva, str. 123 datira je u kasno 13. stoljeće; I. Srša, Kapela sv. Petra, str. 77, 80 smješta je u prva desetljeća druge polovine 13. stoljeća, dok sakristiju uz sjeverni zid svetišta dobiva u trenutku kada postaje župna crkva; A. Azinović, Novo Mjesto – kapela, str. 130, sredina 13. stoljeća (prema Srši); Vladimir P. Goss, Nina Šepić, A Note on some Churches with Rectangular Sanctuary in Medieval Slavonia, *Peristil*, sv. 50, Zagreb 2007., str. 28 datiraju je u (ranije) 13. stoljeće; Goss, Templari i kulturni pejzaž, str. 35 definira je kao križarsku kapelu ranijeg 13. stoljeća; na to mišljenje se nastavljaju Maja Cepetić, Danko Dujmović, St Peter in Novo Mesto Zelinsko – New Iconography for Claiming Political Continuity, *IKON*, sv. 5, Rijeka 2012., str. 323-330; Maja Cepetić,

Kapela se prvi put u pisanim izvorima spominje 1409., posredno, spomenom župnika Luke iz Novog Mesta (*Novus Locus*). Prema tome se može zaključiti da je kapela postala župna crkva između 1334. i 1409. te je taj status zadržala i tijekom kasnog srednjeg vijeka.²⁴

Unutrašnji zidni plašt kapele bio je potpuno oslikan: svetište, zid trijumfalnog luka prema brodu te zid sjevernog, odnosno južnog broda. Jedino nije bio oslikan zapadni zid što bi također govorilo u prilog postojanju empore.²⁵ Tijekom konzervatorsko-restauratorskih radova utvrđene su četiri vremenske faze nastanka zidnog oslika kapele: prvi slikani sloj nastaje u drugoj četvrtini 14. stoljeća (zidovi broda i trijumfalnog luka), drugom sloju iz posljednje četvrtine 14. stoljeća odgovara manji fragment na južnoj strani trijumfalnog luka, u trećoj četvrtini 15. stoljeća oslikano je svetište, a najmlađi slikani sloj s početka 16. stoljeća nalazimo na sjevernom zidu broda i trijumfalnog luka.²⁶ Prema utvrđenom kronološkom okviru zidni narativni ciklus legende o sv. Ladislavu, smješten na sjeverni zid kapele, datiran je u drugu četvrtinu 14. stoljeća.

Scene legende kreću sa zapadne strane sjevernog zida, tj. od izvorne empore, i teku prema istoku, tj. trijumfalnom luku. Prikazi su raspoređeni u dva horizontalna pojasa; gornji pojas smješten je netom ispod tabulata broda, dok se drugi pojas proteže središtem plohe sjevernog zida broda. Narativni zidni ciklus legende o sv. Ladislavu najčešće se prikazuje u jednom horizontalnom pojasu, čime je ovaj primjer iz Novog Mesta Zelinskog svojevrsni raritet kojem paralelu možemo naći u dvo-

---

Chapel of St Peter in Novo Mesto Zelinsko: Proposal for the Reconstruction of the Romanesque Rose Window, u: *Art History – the Future is Now. Studies in Honor of Professor Vladimir P. Goss*, ur. Maja Cepetić et al., Rijeka 2012., str. 346-352 predlaže dvije graditeljske faze u 13. stoljeću: neposredno prije, odnosno nakon Tatara.

²⁴ Dobronić, *Po starom Moravču*, str. 59-60. Crkva se spominje u popisu župa Zagrebačke biskupije 1501. Vidi Josip Buturac, *Popis župa Zagrebačke biskupije 1334. i 1501.*, str. 90.

²⁵ Stošić, *Srednjovjekovna umjetnička svjedočanstva*, str. 121 navodi da je upravo iz tog razloga scena Posljednjeg suda koja se tradicionalno prikazuje na zapadnom zidu, smještena na južni zid kapele.

²⁶ Prema Ivan Srša, *Zidni oslici u lađi crkve Sv. Petra u Novom Mestu*, u *Templari i njihovo nasljeđe; 800 godina od dolaska templara na zemlju Sv. Martina*, katalog izložbe, Sveti Ivan Zelina 2009., str. 40. Usp. Srša, *Kapela sv. Petra*, str. 80-84. Ratkovčić, *Prilozi istraživanju zidnih slika*, 113-124; *Srednjovjekovno zidno slikarstvo*, str. 184 korigira zaključkom da pojedine prostorne segmente prvog sloja zidnog oslika kapele (svetište, trijumfalni luk, zidovi broda) karakteriziraju različita koloristička obilježja, no "prisutan je i niz zajedničkih morfoloških i stilskih detalja, koje pokazuju da cjelokupni ciklus prvog sloja zidnih slika [...] najvjerojatnije nastaje istovremeno, djelovanjem jedne radionice koja je u vezi s majstorem Johannesom Aquilom iz Radgone". Prema tome nastanak prvog sloja zidnog oslika smješta na kraj 14. ili početak 15. stoljeća, a ciklus legende o Sv. Ladislavu pripisuje jednome od suradnika radionice majstora Johannes Aquile što je moglo rezultirati različitim kompozicijskim obilježjima ciklusa u Turnišću i Novom Mestu. Jékely, *Narrative Structure*, str. 63, 68, 70 spominje narativni zidni ciklus legende Johannes Aquile u Turnišću (1389.) kao primjer proširenog ciklusa sa scenom odmora kumanskog ratnika u krilu otete djevojke, odnosno sa scenama iz života sv. Ladislava. Ciklus u Turnišću jedan je od rijetkih čije su scene smještene u zasebne okvire, registre. Slikovni materijal vidjeti u Madas i Horváth, *Középkori prédikációk*, str. 377-379. Za sada su tek na prostoru današnje Rumunjske uspješno utvrđene tri srednjovjekovne slikarske radionice "specijalizirane" za temu legende o sv. Ladislavu. Vidjeti Jékely, *Transylvanian Fresco Cycles*, str. 105-106.

zonskim primjerima iz Bibortenija (15. st., RO) i Hamuliakova (15. st., SK).²⁷ Prema očuvanim fragmentima moguće je zaključiti da su scene u nizu slijedile jedna drugu bez upotrebe vertikalnih traka koje bi ih dijelile u registre, što je karakteristično za najveći broj očuvanih zidnih ciklusa legende.

S obzirom na očuvane fragmente narativnog fresko ciklusa u kapeli sv. Petra na zapadnom dijelu gornjeg horizontalnog pojasa vidljivi su mahom osedlani konji, odnosno njihove noge (sl. 3). To upućuje na prikaz formirane konjice koja pod blagoslovom varadskog biskupa napušta utvrđeni grad i odlazi u bitku kao prve scene narativnog zidnog ciklusa legende o sv. Ladislavu. U nastavku, u donjem istočnom dijelu gornjeg horizontalnog pojasa, vidljivi su fragmenti konjskih kopita i odsječene glave kumanskih ratnika što bi upućivalo na scenu koja prikazuje bitku dviju vojski (sl. 4). Ciklus se potom nastavlja u donjem horizontalnom pojasu gdje kao prvu scenu (gledano sa zapada) prepoznajemo prikaz Sv. Ladislava koji progona kumanskog ratnika na čijem se konju nalazi oteta ugarska djevojka. Prema očuvanim fragmentima jasno se uočavaju tijela dvaju konja, od kojih na desnom sjedi djevojka i jahač s napetim lukom i strijelom (sl. 5). Scenu hrvanja Ladislava i kumanskog ratnika na tlu, koja slijedi nakon scene potjere, možemo prepoznati na malom fragmentu koji djelomice prikazuje dio konja uz kojeg se prepoznaje stojeći muški lik odjeven u zagasito crvenu tuniku, s mačem zataknutim o pojas (sl. 6). Iako scena hrvanja ovdje nije eksplicitno vidljiva, na ostalim zidnim ciklusima legende možemo prepoznati konja, ili češće konje boraca koji figuriraju upravo u toj sceni, neovisno o vremenu nastanka (npr. Mugeni, Ghelinta, Chilieni, Dirjiu, Crăciunel, RO; Tereske, HU; Kraszkovo, Rimavská Baňa, Michal na Ostrove, SK; Turnišče, SLO).²⁸ U nastavku narativnog zidnog ciklusa nakon scene hrvanja predstoje još scene obezglavljivanja kumanskog ratnika i scena Ladislavova odmora u krilu djevojke, no njihovi prikazi, čak ni fragmentarno, nisu sačuvani. S obzirom na to da nakon prepoznate scene hrvanja preostaje dovoljno mjesta za njihov prikaz, treba ih pretpostaviti u tom istočnom dijelu drugog horizontalnog pojasa. To daje mogućnost zaključiti kako je narativni zidni ciklus legende o sv. Ladislavu u kapeli sv. Petra vjerojatno bio sastavljen od šest scena raspoređenih u dva horizontalna pojasa. Zanimljivo je primijetiti da su u gornjem pojasu dominantne bile grupne scene (Odlazak vojske iz utvrđenog grada, Bitka), dok su u donjem pojasu prevladavale scene s tri, odnosno dva ljudska lika (Potjera, Hrvanje, Obezglavljivanje i Odmor).

Rosana Ratkovčić u okrunjenom mladolikom muškom liku s aureolom smještenom u trolisnu nišu oslikanu na sjevernoj strani trijumfalnog luka, pretpostavlja lik sv. Ladislava (sl. 7), a u podnožju tog fragmentarno očuvanog prikaza, nastankom istodobnog s legendom o sv. Ladislavu, prepoznaje klečeći lik muškarca koji

---

²⁷ Jékely, *Narrative Structure*, str. 70.

²⁸ Za fotografije navedenih komparativnih primjera vidjeti http://www.szentlaszlo.com/index_en.php (zadnje pregledano 7. lipnja 2018.).

u rukama drži lanac. Pretpostavlja da se s obzirom na scenu Krunidbe Bogorodice na sjevernoj strani trijumfalnog luka kao simboličkog prikaza Raja, na južnoj strani vjerojatno simbolički prikazuje scena Pakla.²⁹ Smatram da u širem kontekstu prikaza na sjevernoj strani broda ovdje možda treba razmotriti i mogućí prikaz donatora.³⁰

U radovima mađarskih i slovačkih kolega na temu narativnog zidnog ciklusa legende o sv. Ladislavu naglašava se velika uloga plemstva u njegovom širenju i popularizaciji.³¹ S obzirom da za kapelu sv. Petra u Novom Mestu Zelinskom nemamo pisanih podataka do početka 15. stoljeća, razvile su se dvije teze o pripadnosti kapele temeljene na formalno-stilskim karakteristikama arhitekture i arhitektonske dekoracije: da se radi o privatnoj, dvorskoj kapeli nekog plemića, odnosno da se radi o templarskoj, kasnije ivanovačkoj kapeli.³² U svijetlu recentnih radova i proizašlih zaključaka na temu zidnog ciklusa legende o sv. Ladislavu vjerojatnije je da se i u slučaju sv. Petra radi o privatnoj kapeli koja postaje župna crkva između 1334. i 1409. Tomu u prilog govorili bi i novi zaključci povijesnih istraživanja južno smještenog srednjovjekovnog posjeda Rakovec.³³ Za povijest Novog Mesta važna nam je darovnica Bele IV. iz 1245. kojom posjed Rakovec poklanja sinovima župana Nikole i Tome, Abrahamu i Nikoli, odnosno Tomi i Bartolu, za iznimne zasluge u borbi protiv Tatara. U reambuliranim granicama posjeda prostor sjeverno, na kojem je smješteno Novo Mesto, definiran je kao teritorij kalničkog kastruma.³⁴ Za dotičnog Nikolu i Abrahama utvrđeno je da su obnašali funkciju moravečkog, kasnije i kalničkog župana uz što su, s obzirom na darovnicu, upravljali i sjevernim dijelom rakovečkog posjeda. Župan Abraham je svojim dijelom posjeda očito upravljao iz Novog Mesta jer se u ispravi 1430. navodi kao *comitis Abrahae de Zenthpeter alias de Chehy*. Na tom širem prostoru postupno se formiralo kasnosrednjovjekovno vlastelinstvo Bisag, pri čemu

²⁹ Ratkovčić, Prilozi istraživanju zidnih slika, str. 116-117.

³⁰ Klečeće donatore nalazimo u Martinisu, Ghelinti i Crăciunelu (RO), no u dodanoj sceni koja prethodi standardnom ciklusu. Vidjeti Jékely, Narrative Structure, str. 68.

³¹ Vidjeti bilješku 16.

³² Stošić, Srednjovjekovna umjetnička svjedočanstva, str. 121 određuje sv. Petra kao "dvorsku crkvu" zbog postojanja empore, na što se nadovezuje Srša, Kapela sv. Petra, str. 77-79. Tezu o prisutnosti križara (templara, i kasnije ivanovaca) koja se oslanja na arhitektonske elemente, ali i na prisutnost lika Ladislava u kojem se prepoznaje kršćanski vitez i ratnik (prema legendi, scena u *Illuminiranoj kronici*, Ladislav je bio pozvan voditi Prvi križarski rat) donosi Goss, Templari i kulturni pejzaž, str. 35; Goss, Četiri stoljeća, str. 206-207. U kontekstu legende o sv. Ladislavu tezu detaljnije je elaboriraju Cepetić i Dujmović, St Peter in Novo Mesto, str. 323-330, odnosno Cepetić, The Cult of St. Ladislav, str. 310-312. Prisutnost križara svakako treba uzeti u obzir.

³³ Danko Dujmović, *Elementi kulturnog krajolika u pisanim izvorima od 11. do kraja 13. stoljeća u međuriječju Save i Drave na području Zagrebačke biskupije*, doktorska disertacija, Zagreb 2015., str. 159-160 i karta 9; Franjo Pajur, Rakovec (Rokonuk) kao središnji posjed okolice, *Kaj*, sv. XLIX, br. 3-4, Zagreb 2016., str. 87-116. Posjed Rakovec je do sredine 13. stoljeća bio u rukama najvišeg društvenog sloja: ban Martin, Robert, vesprimski biskup, tj. kasniji ostrogonski nadbiskup (poč. 13. st.), ban Poša (oko 1216.), ban Okuz (dvadesete godine 13. st.) i herceg Koloman (!) koji ga u vlasništvu ima do svoje smrti 1241. nakon čega se vraća u kraljevske ruke.

³⁴ *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije. Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae* (dalje: CD), prir. Tadija Smičiklas et al., 18 sv., Zagreb 1904. – 1990., sv. 4, str. 284-286.

se pripadnici tog roda (*de Bykzaad*) određuju kao Abrahamovi potomci.³⁵ Kapela sv. Petra datirana je oko sredine 13. stoljeća, što ujedno odgovara godinama intenzivne aktivnosti župana Abrahama, kojeg Bela IV. 1245. opisuje kao vjernog prijatelja i poslanika na raznim dvorovima. Ako je župan Abraham upravljao tim prostorom tijekom sredine 13. stoljeća smatram da je u njemu moguće vidjeti potencijalnog privatnog vlasnika kapele sv. Petra tim više što ga se 185 godina poslije određuje s *de Zenthpeter*, tj. iz Novog Mesta. Prisutnost križara ne treba potpuno isključiti s obzirom na relativno prostorno blizak smještaj templarskog posjeda Sv. Martin (oko današnjeg Dugog Sela). Iako između 1334. i 1409. kapela sv. Petra postaje župna crkva, smatram da je donatora narativnog zidnog ciklusa legende o sv. Ladislavu, datiranog u drugu četvrtinu 14. stoljeća, moguće vidjeti u nekome od Abrahamovih potomaka koji je na taj način, među ostalim, mogao istaknuti i podsjetiti na viteške manire svojih predaka koji su se stotinjak godina ranije hrabro borili protiv Tatara.

Velika, župna crkva sv. Augustina

Drugi primjer fragmentarno očuvanog zidnog oslika s prikazom narativnog ciklusa legende o sv. Ladislavu na području srednjovjekovne Slavonije nalazi se na župnoj crkvi sv. Augustina u Velikoj pokraj Požege.³⁶ Izvorno jednobrodna građevina s kvadratnim svetištem građena je u drugoj polovini 14. stoljeća, dok je u novovjekovnom periodu proširena prema zapadu tako da srednjovjekovni brod svojim istočnim dijelom odgovara današnjem svetištu. Na svetište gotičke kapele u smjeru istoka dodan je i monumentalni zvonik (sl. 8).³⁷ Zidni oslik otkriven je na vanjskom južnom zidu izvornog broda, smješten lijevo, odnosno desno od izvornog gotičkog prozorskog otvora, dodatno proširenog u razdoblju baroka. Dok se u fragmentarno očuvanom svetačkom liku s desne strane prozora može pretpostaviti tradicionalno monumentalni prikaz sv. Kristofora, očuvani prizori s lijeve strane podijeljeni su u tri pojasa (sl. 9).³⁸

Sadržaj fragmentarno očuvanog prikaza gornjeg polja nije jasan. Desno je prikazano poprsje lika ogrnutog crvenkastim plaštem (?) koji ima podignutu lijevu ruku zatvorene šake. Na očuvanom dijelu glave vidljiv je bijeli obrub iznad razine čela

³⁵ CD 4, str. 343-344; detaljno Pajur, Rakovec (Rokonuk), str. 110-112 s referentnom literaturom. Novo Mesto je i u zadnjoj četvrtini 15. stoljeća pripadalo vlastelinstvu Bisag (Srša, Kapela sv. Petra, str. 72, bilj. 11).

³⁶ Ratkovčić, Prilozi istraživanju zidnih slika, str. 117; Ratkovčić, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo*, str. 226-227. Autorica se poziva na podatke iz Ivan Srša, *Izveštaj o konzervatorsko-restauratorskim radovima u kapeli sv. Petra u Novom Mjestu od 1999. do 2001.*, sv. 3/1, Arhiv HRZ, Zagreb, str. 75.

³⁷ Diana Vukičević-Samaržija, Katarina Horvat Levaj, Davorin Stepinac, *Velika. Župna crkva sv. Augustina. Povijesno građevni razvoj i valorizacija. Prijedlog konzervatorskih smjernica*, Zagreb 2013., str. 7. Na južnom zidu izvornog svetišta nalazi se gotička sedija, a utvrđeni su i fragmenti gotičkih lukova, ostaci okvira gotičkog prozora u potkrovlju iznad izvornog trijumfalnog luka, kameni sokl te ugaoni klesanci.

³⁸ Ratkovčić, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo*, str. 226-227.

(dio krune, mitre?), a u fragmentu crvene zakrivljene linije koja kreće od zatvorene šake možda se može prepoznati rub aureole slikane žućkastom bojom. Lijevo od glave očuvan je ženski lik anđela ili svetice prikazan u punoj visini, odjeven u haljinu crvenkastih tonova. Blago nagnut, svoje obje ruke pruža prema gornjem dijelu glave.

Dok je oslik donjeg polja potpuno izbljedio, u središnjem polju prepoznaju se konji u galopu na kojima jašu ratnici u rukama držeći napeti luk i strijelu (sl. 10). Ivan Srša smatra da se radi o prikazu bitke Ladislava s Kumanima s čime se valja složiti, a prizor, kao i ostali očuvani fragmenti oslika vjerojatno nastaje krajem 14. ili u prvoj polovini 15. stoljeća, povezano sa skupinom zidnih slika koje nastaju na požeškom području.³⁹ Prema očuvanoj sceni bitke dviju vojski moguće je isključiti prikaz ciklusa u tri osnovne scene (Potjera, Hrvanje, Obezglavlivanje) i pretpostaviti prikaz šest scena narativnog zidnog ciklusa. Južni zid broda "nezahvalna" je ploha za smještanje zidnog ciklusa, jer je najčešće isprekidan prozorskim otvorima. Smještaj scene bitke, druge u ciklusu, na istočnom dijelu južnog zida broda, lijevo uz prozor, postavlja pitanje gdje su bile smještene preostale četiri scene s obzirom na to da je desno od prozora prikazan sv. Kristofor. To bi moglo upućivati da se i u ovom primjeru vjerojatno radi o dvozonskom prikazu kao i u Novom Mestu Zelinskom. Dodatno, postavlja se i pitanje je li utvrđeno središnje polje možda bio vertikalno podijeljeno u dva "registra" s obzirom na liniju tla (ili trake?) koju dodatno naglašavaju linijski postavljena konjska kopita. Na to bi upućivale dimenzije vidljivih konja i kumanskih ratnika, odnosno njihova prostorna dispozicija. Ovdje treba skrenuti pažnju na ne tako uobičajeni smještaj narativnog ciklusa legende o Sv. Ladislavu na vanjski zidni plašt čemu analogiju nalazimo jedino na transilvanijskoj saksonskoj crkvi u Ațelu (14. st.(?), RO).⁴⁰

Recentna povijesna istraživanja detaljno su obuhvatila pisane povijesne izvore šireg požeškog područja što omogućava utvrditi kako se rod Veličkih, nazivan tako od prve polovine 14. stoljeća, na području Velike pojavljuje stotinjak godina ranije u osobi Ivanka Abrahamova od roda Sudan (mađ. Zsadány) kojem se pripisuje i izgradnja utvrde iznad današnjeg naselja. Od sredine 13. stoljeća posjed Velika može se smatrati centralnim posjedom ove loze roda Zsadány, a prema prvom poznatom opisu međa, 1250., prostor na kojem se nalazi današnja crkva sv. Augustina moguće je smjestiti u njegove okvire.⁴¹ Velički se održavaju sve do osmanskih osvajanja tridesetih godina 16. stoljeća, što omogućuje zaključak da gotička kapela sredinom 13. stoljeća nastaje na plemićkom posjedu Velika. Ona se za sada ne može prepoznati ni u jednoj od poznatih srednjovjekovnih crkava: župnoj Bl. Dj. Marije, odnosno sv. Pavla ispod utvrde, već se s obzirom na smještaj vezuje za samostan koji se prvi put spominje 1435. kada dolazi do obiteljske podjele srednjovjekovnog posjeda Veli-

---

³⁹ Ratkovčić, *Srednjovjekovno zidno slikarstvo*, str. 226 s referencom na Srša, *Izveštaj*, str. 75.

⁴⁰ Jékely, *Narrative Structure*, str. 69.

⁴¹ Stanko Andrić, *Podgorje Papuka i Krnije u srednjem vijeku: prilozi za lokalnu povijest (drugi dio)*, *Scrinia Slavonica*, sv. 9, Slavonski Brod 2009., str. 70-75.

ke.⁴² Tek 1575. kada papa Grgur XIII. dopušta franjevcima Provincije Bosne Srebrene dolazak u Veliku saznajemo da je titular tada napuštenog samostana (*domus*) sv. Augustin, pri čemu većina istraživača zaključuje da je uz srednjovjekovnu kapelu sa sjeverne strane stajao samostan augustinaca.⁴³

S obzirom na navedeno moguće je pretpostaviti da augustinci na plemićki posjed Velika dolaze u 14. stoljeću, a moguće je da i u bogatim vlastodržcima nalaze patrone koji grade i kapelu i samostan, posebice ako se radi o redu pustinjaka sv. Augustina. U tom kontekstu teško je utvrditi je li prvo građena kapela, kao privatni sakralni prostor Veličkih, ili obje građevine nastaju istodobno s dolaskom augustinaca. Nadalje, u rodu Veličkih tijekom 14. stoljeća nalazimo gotovo u svakoj generaciji potomka koji nosi ime Ladislav što ukazuje na štovanje i popularnost svetog ugarskog kralja u okviru te plemićke obitelji.⁴⁴ Smatram da je na osnovu toga opravdano zaključiti kako se upravo u nekom od članova obitelji Veličkih, živućih u drugoj polovini 14. stoljeća, može tražiti potencijalni donator izvedenog ciklus narativne legende o sv. Ladislavu na južnom brodu izvorne gotičke kapele.

* * *

Sveti ugarski kralj Ladislav vrhunac svoje popularnosti doživio je tijekom kasnog srednjeg vijeka zahvaljujući prvenstveno onome što je simbolizirao: hrabrog kršćanskog viteza i ratnika. Uspješno je predstavljao ideale i Kraljevstva i Crkve, ali i onodobnog plemstva, što je omogućilo relativno brzo širenje narativnog zidnog ciklusa legende diljem Ugarsko-Hrvatskog Kraljevstva. Fragmentarno očuvani narativni zidni ciklus legende o sv. Ladislavu na sjevernom zidu kapele sv. Petra u Novom Mestu Zelinskom (druga četvrtina 14. stoljeća) okarakteriziran je kao dvozonski prikaz ciklusa u šest scena od kojih je danas moguće prepoznati četiri: Odlazak u

⁴² Dezsö Csánki, *Magyarország. történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, sv. 2, Budapest 1894., str. 394, 398, 399, 401, 406, 408, 416-418, 420, 423-425, 427, 431, 434-435; Josip Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti*, Osijek 1910., str. 128-129. Za crkve dodatno vidjeti Vukičević-Samaržija, Horvat Levaj, Stepinac, *Velika. Župna crkva*, str. 5-6; Vladimir P. Goss, *Registar položaja i spomenika ranije srednjovjekovne umjetnosti u međuriječju Save i Drave*, Zagreb 2012., str. 145 navodi da srednjovjekovna župna crkva BDM odgovara položaju današnjeg groblja s kapelom sv. Marka. Autor spominje usmeni podatak Dubravke Sokač Štimac kako je "na tragu još jednoj ranijoj srednjovjekovnoj crkvi ispod grada" što bi možda moglo odgovarati crkvi sv. Pavla.

⁴³ Luka Wadding, *Annales Minorum*, knj. 21, Ad claras Aquas, Firenze 1932., str. 502-503. Taj podatak je dodatno zakomplicirao (danas nepoznat) pečat veličkog samostana s godinom 1339. koji u 19. stoljeću spominje franjevački historiograf Grgur Čevapović što vidi kao dokaz osnivanju franjevačkog samostana, te iste godine, u Velikoj. Paškal Cvekan, *Velika i njena bogata prošlost*, Velika 1982., str. 31, 67 pečat smatra kasnijim franjevačkim, ali godinu 1339. tumači kao godinu osnivanja franjevačke vikarije Bosne. Smatra da je velička crkva u srednjem vijeku pripadala augustincima. Lelja Dobronić, Augustinci u srednjovjekovnoj Slavoniji i Hrvatskoj, *Croatica Christiana Periodica*, god. 11, br. 20, Zagreb 1987., str. 23 smatra da je to najvjerojatnije pečat samostana u Velikoj koji je mogao biti osnovan 1339. te je vjerojatno pripadao augustincima. Recentno, Vukičević-Samaržija, Horvat Levaj, Stepinac, *Velika. Župna crkva*, str. 6 i Andrić, Podgorje Papuka i Krndije, str. 70 zastupaju mišljenje da je srednjovjekovna kapela pripadala augustincima, s time da ih Andrić određuje kao "vjerojatno augustinske pustinjake".

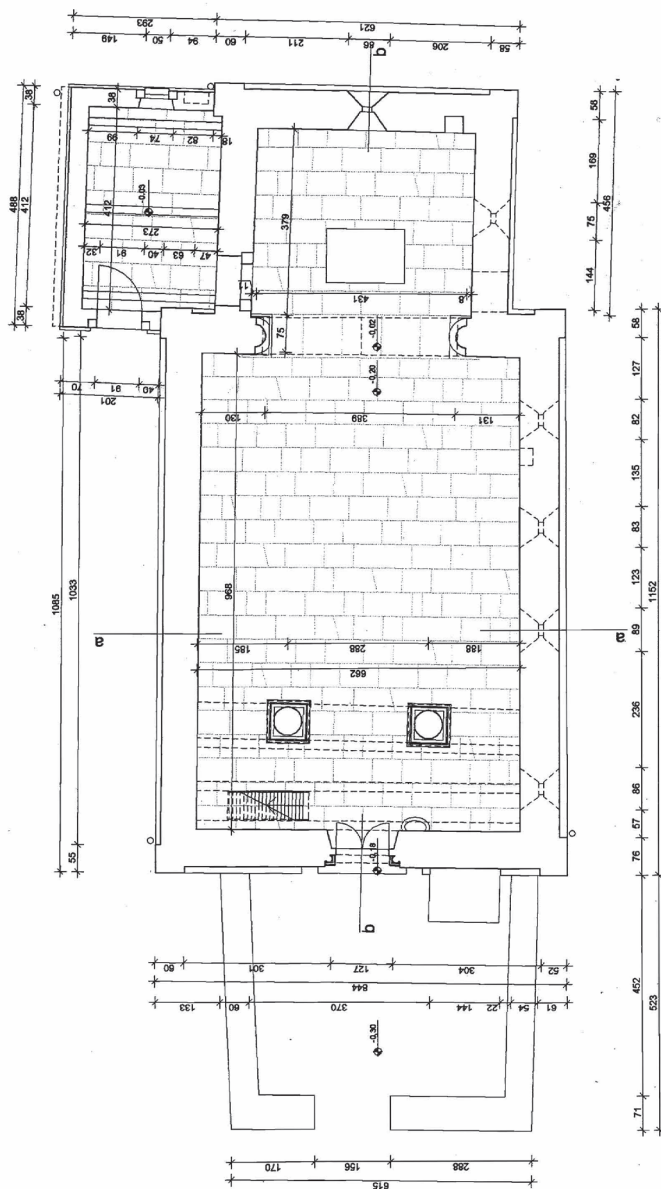
⁴⁴ Andrić, Podgorje Papuka i Krndije, str. 76-80.

bitku, Bitka, Progon i Hrvanje. Iako je na južnom pročelju župne crkve sv. Augustina očuvan samo jedan fragment scene legende, tj. dio prikaza scene bitke (kraj 14., početak 15. stoljeća), prema njemu je moguće pretpostaviti da se i u tom primjeru radi o prikazu ciklusa legende u šest scena koji je vjerojatno također bio dvozonski. Još jedna zajednička karakteristika ogleda se u njihovu smještaju u prostor kapela koje se nalaze na teritoriju kojim upravlja plemstvo, a povijesne prilike vidljive iz očuvanih pisanih izvora ukazuju na plemiće kao potencijalne donatore tih narativnih zidnih ciklusa, što je slučaj u većini evidentiranih primjera zidnog ciklusa na području Kraljevstva. U primjeru Novog Mesta Zelinskog to je vjerojatno bio neko od potomaka župana Abrahama, iz kasnijeg roda Bisačkih, odnosno u primjeru Velike netko iz roda Veličkih. Primjeri narativnog zidnog ciklusa legende o sv. Ladislavu s područja srednjovjekovne Slavonije dokazuju uključenost tog prostora u aktualna strujanja kulturno-umjetničkog, ali i društveno-političkog okruženja u Ugarsko-Hrvatskom Kraljevstvu tijekom kasnog srednjovjekovlja.⁴⁵

---

⁴⁵ Ovaj rad nastao je na temelju izlaganja u okviru znanstvenog skupa *Kralj Ladislav I. Sveti i njegovo doba* (Zagreb 2017.) te ovdje koristim priliku zahvaliti Mađarskom institutu u Zagrebu, odnosno kolegi Dinku Šokčeviću na pozivu za sudjelovanje, kao i kolegici Suzani Miljan (ZPDZ HAZU) koja je usmeno predstavila rad. Za konzultacije u vezi literature zahvaljujem Ivanu Srši i Rosani Ratkovčić, a za fotografije Muzeju Sv. Ivan Zelina i Vjekoslavu Jukiću.

Popis ilustracija

Sl. 1. Kapela sv. Petra, Novo Mesto Zelinsko, tlocrt, mjerilo 1:100, 2006. (Muzej Sv. Ivan Zelina)

Sl. 2. Kapela sv. Petra, Novo Mesto Zelinsko, pogled sa sjeveroistoka

Sl. 3. Kapela sv. Petra, Novo Mesto Zelinsko, sjeverni zid broda, legenda o sv. Ladislavu, fragmenti *Odlaska u bitku* (foto: Muzej Sv. Ivan Zelina)

Sl. 4. Kapela sv. Petra, Novo Mesto Zelinsko, sjeverni zid broda, legenda o sv. Ladislavu, fragmenti *Bitke* (foto: Muzej Sv. Ivan Zelina)

Sl. 5. Kapela sv. Petra, Novo Mesto Zelinsko, sjeverni zid broda, legenda o Sv. Ladislavu, fragmenti *Potjere* (foto: Muzej Sv. Ivan Zelina)

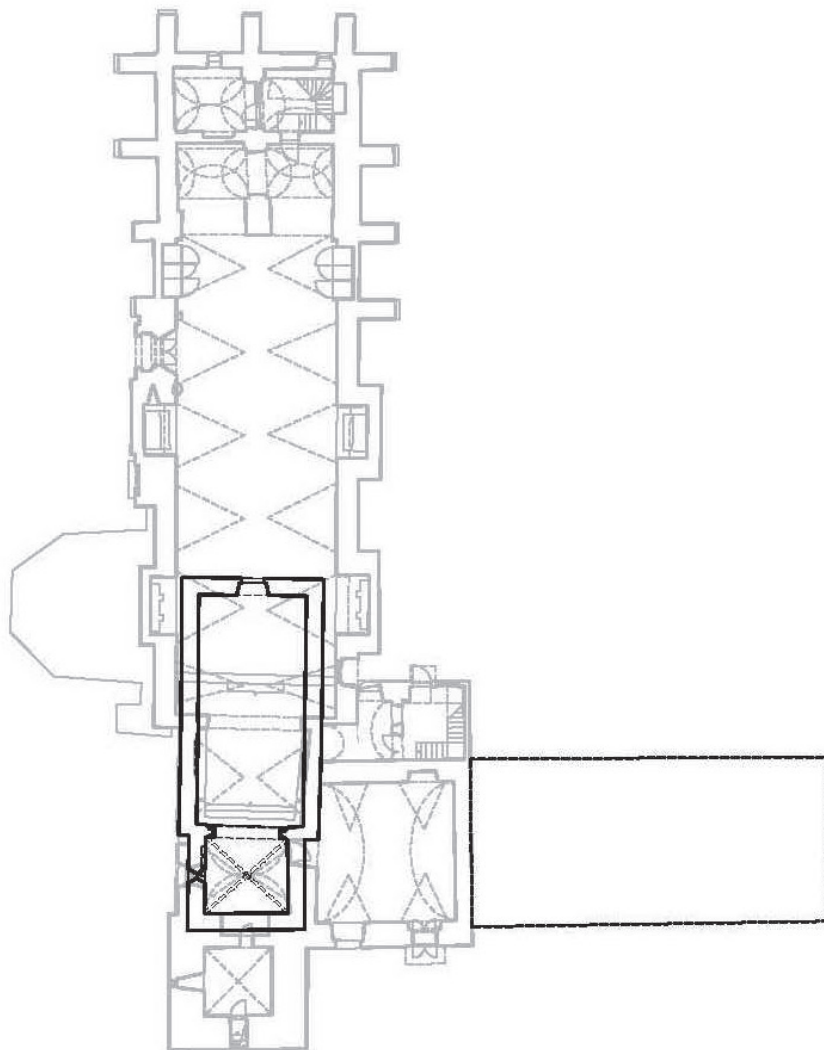

Sl. 6. Kapela sv. Petra, Novo Mesto Zelinsko, sjeverni zid broda, legenda o sv. Ladislavu, fragmenti *Hrovanja* (foto: Muzej Sv. Ivan Zelina)

Sl. 7. Kapela sv. Petra, Novo Mesto Zelinsko, sjeverna strana trijumfalnog luka, fragmenti sv. Ladislava (foto: Muzej Sv. Ivan Zelina)

Sl. 8. Župna crkva sv. Augustina, Velika, tlocrt 14. – 16. stoljeća na tlocrtnoj podlozi postojećeg stanja, mjerilo 1:500 (Diana Vukičević-Samaržija, Katarina Horvat Levaj, Davorin Štepinac, *Velika. Župna crkva sv. Augustina. Povijesno građevni razvoj i valorizacija. Prijedlog konzervatorskih smjernica*, Zagreb 2013., str. 51)

Sl. 9. Župna crkva sv. Augustina, Velika, južni zid izvornog broda gotičke kapele (današnje svetište), fragmenti zidnog oslika

Sl. 10. Župna crkva sv. Augustina, Velika, južni zid izvornog broda gotičke kapele (današnje svetište), legenda o Sv. Ladislavu, fragmenti *Bitke* (foto: Vjekoslav Jukić)

Maja Cepetić Rogić

The Legend of St Ladislav in the Wall Paintings of Medieval Slavonia

Summary

St Ladislav was a successful paragon for ideal medieval knight and brave warrior, which was recognised and used by the Angevines during the process of formation of their courtly culture based on the medieval knightly ideals. In this context, at the beginning of the fourteenth century when the Angevines came to the throne of Hungary-Croatia, narrative wall painting cycle of the legend of St Ladislav was established. The article surveys previous scholarship on the creation and formation of that wall painting cycle in the territory of the Kingdom of Hungary-Croatia, and among other areas also in the area of medieval Slavonia. Two Croatian examples of extant fragments of the legend are analysed with particular attention awarded to additional discussion of temporal and spatial determinants which might influence their creation since recent research confirmed that there was a great number of examples of such wall paintings with the narrative cycle of the legend existing in the churches and chapels on noble estates.

Fragmentary extant narrative wall painting cycle of the legend of St Ladislav on the northern wall of the Chapel of St Peter in Novo Mesto Zelinsko (the second half of the fourteenth century) is characterised as a two-zoned depiction of the cycle in six scenes, out of which now is possible to recognise four: Going into battle, Battle, Pursuit and Wrestling combat. Even though on the south portal of the parish church of St Augustine in Velika is extant only one fragment of the scene belonging to the legend, i.e. a part of the scene depicting battle (the end of the fourteenth and the beginning of the fifteenth century), according to this is possible to suppose that also in this case it was depiction of the legendary cycle in six scenes which were most probably also arranged in two zones. Another common characteristic of these two depictions may be seen in the positioning of the frescoes in the chapels situated in the territories governed by the nobility, and historical circumstances visible from extant written sources allow us to suppose noblemen as potential donors of these narrative wall painting cycles. In the case of Novo Mesto Zelinsko, it was probably some of the descendants of *comes* Abraham, from the later kindred of the Bisački, and in the case of Velika, someone from the kindred of the Velički.

Examples of the narrative wall painting cycle of the legend of St Ladislav from the area of medieval Slavonia prove belonging of that area in the contemporary cultural-artistic currents, but also of social and political surrounding of Kingdom of Hungary-Croatia in the late Middle Ages.

Key words: the Middle Ages, Slavonia, St Ladislav, legends, wall paintings, narrative cycle, Novo Mesto Zelinsko, Velika

